

ไทลื้อ: มุมมองวัฒนธรรมที่เหลื่อมซ้อนของชาวผู้ไทในอีสาน

Tai Lue: Overlapping cultural perspectives of the Phu Tai people in the northeast of Thailand

อนุกุล ศิริพันธ์*

Anukul Siriphan

บทคัดย่อ

การศึกษาศิลปะและวัฒนธรรมในอดีตมักจะให้ความสำคัญทางด้านงานทัศนศิลป์ที่จับต้องได้ สัมผัสความงามด้วยความหมายและจินตนาการของผู้สร้างงานศิลปะอยู่บนพื้นฐานแนวคิดการตอบสนองความต้องการของสังคม ศิลปะและวัฒนธรรมในปัจจุบันนอกจากที่จะให้ความสำคัญกับศิลปวัตถุแล้วยังให้ความสำคัญในประเด็นอื่นๆ เช่น กลุ่มชนชาติ ชนเผ่า พื้นที่อาณาเขต การย้ายถิ่นฐานของกลุ่มคน ฯลฯ ทำให้มองเห็นความชัดเจนของผลงานศิลปะและวัฒนธรรมพื้นถิ่นที่มีความคล้ายคลึงกัน การปรับสภาพของกลุ่มคนให้มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมดั้งเดิมและสามารถรักษาโครงสร้างทางวัฒนธรรมของตนเองบนพื้นฐานของศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อเหนือธรรมชาติ สงคราม การแผ่ขยายอาณาจักรจากกลุ่มที่มีอำนาจสู่กลุ่มที่อ่อนแอกว่า ทำให้เกิดการผสมผสานงานศิลปะและวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม เช่น เครื่องแต่งกาย อาหาร ภาษา ยังสามารถบ่งบอกถึงความเป็นกลุ่มชนและนำมาเป็นหลักฐานทางด้านวัฒนธรรมได้อย่างชัดเจน

ไทลื้อ เป็นชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท อพยพเข้ามาอยู่ในเขตสิบสองปันนาประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนมักจะนับถือผีและวิญญาณมากกว่าพิธีกรรมทางศาสนาพุทธจะให้ความสำคัญกับการบูชาผีเรือนและผีบรรพบุรุษ ในเมืองสิบสองปันนามีเมืองสำคัญ ๆ เช่น เมืองหลวง เมืองแล้ เมืองฮาย เมืองสูง เมืองสุน เมืองปาน เมืองเชียงลอ เมืองวัง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำล้านช้าง เป็นเมืองกลุ่มเดียวกับเมืองอาง เมืองขาง ในอดีตเมืองวังขึ้นกับเจ้าสีตางจนเมื่อเจ้าเมืองเชียงรุ่งยกทัพเข้าตีเมืองได้จึงตกมาเป็นเมืองขึ้นของเมืองเชียงรุ่ง ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะมีความเชื่อมโยงกับชาวผู้ไทบ้านภู จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งจะกล่าวในตอนต่อไป และเมืองอื่น ๆ ที่มีวัฒนธรรมการดำรงชีวิตที่คล้ายคลึงกัน นอกจากนี้ยังเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนทั้งสองที่แฝงอยู่ในงานศิลปกรรมและนำมาเป็นหลักฐานด้านวัฒนธรรมของกลุ่มชนได้อย่างชัดเจน

Abstract

Study of arts and culture in the past tended to focus on the visual arts, tangible property touch of beauty with meaning and imagination of the craftsman who creating the art work is based on the idea to meet the needs of society. Art and culture at present in addition to the importance of art objects, and also featured on all other issues such as ethnic group, the tribe, territorial area, migration of people, and etc. Visualize the clarity of the arts and culture of vernacular with similarities. The condition of the people, is consistent with the traditional culture and maintain their

* อาจารย์ประจำศูนย์ศิลปวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง วิทยาลัยอินเตอร์เทคลำปาง จังหวัดลำปาง

ชาวไทลื้อมักจะนับถือผีและวิญญาณมากกว่าพิธีกรรมทางศาสนาพุทธจะให้ความสำคัญกับการบูชาผีเรือนและผีบรรพบุรุษ ในเมืองสิบสองปันนามีเมืองสำคัญๆ เช่น เมืองหลวง เมืองแล้ เมืองฮาย เมืองสูง เมืองสุน เมืองปาน เมืองเชียงลอ เมืองวัง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำล้านช้าง เป็นเมืองกลุ่มเดียวกับเมืองอาน เมืองขาง ในอดีตเมืองวังขึ้นกับเจ้าสีตางจนเมื่อเจ้าเมืองเชียงรุ่งยกทัพเข้าตีเมืองได้จึงตกมาเป็นเมืองขึ้นของเมืองเชียงรุ่ง ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะมีความเชื่อมโยงกับชาวผู้ไทบ้านภู จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งจะกล่าวในตอนต่อไป และเมืองอื่นๆ ที่มีวัฒนธรรมการดำรงชีวิตที่คล้ายคลึงกัน ประวัติศาสตร์และตำนานยังสะท้อนให้เห็นถึงการติดต่อค้าขาย ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติทางการปกครอง พงศาวดารล้านช้างกล่าวว่าขุนบรมได้สร้างเมืองแกนขึ้นที่ทุ่งน่าน้อยอ้อยหนู (เตียนเบียนฟู) และส่งลูกชาย 7 คน ออกไปปกครองเมืองต่างๆ เพื่อขยายเขตการปกครองลงมาทางใต้ คือ

1. ขุนลอ ไปปกครองเมืองชวา (หลวงพระบาง)
2. ยี่ผาลาน ไปปกครองเมืองต๋องหรือทอแต (เชียงรุ่ง)
3. สามจู ไปปกครองนครจุลมนิพรมหัต (พิมาย)
4. ขุนไสบง ไปปกครองเมืองเชียงแสน (ล้านนา)
5. ขุนวักอิน ไปปกครองเมืองอโยธยา (อยุธยา)
6. ขุนलगม ไปปกครองเมืองหลังคำม่วน (ศรีโคตรบอง)
7. เจ็ดเจือง ไปปกครองเมืองพาน (เชียงขวาง)

จากพงศาวดารและตำนานโบราณที่กล่าวถึงดินแดนเมืองแกน หมายถึง บริเวณแคว้นสิบสองจุไทยเป็นดินแดนของกลุ่มที่พูดภาษาไต – ไท และลาว ที่ประกอบด้วย กลุ่มคนหลายๆ แห่ง นักวิชาการส่วนใหญ่มีความเห็นว่ากลุ่มคนที่พูดภาษาไต – ไทและลาว มีถิ่นกำเนิดอยู่ทางทิศเหนือ คือ ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนและตะวันออกและเคลื่อนย้ายลงมาทางใต้บริเวณแคว้นสิบสองปันนา กลุ่มคนเหล่านี้มีความสัมพันธ์ทางด้านระบบเครือญาติ โดยเฉพาะการส่งเจ้านายสตรีเป็นภรรยาของเจ้าเมืองต่างๆ การค้าขายส่งสินค้าโดยเฉพาะสิบสองปันนากับหลวงพระบาง เช่น ชา ผืน และเกลือสินเธาว์ การทอผ้าโดยเฉพาะผ้าไหม สินค้าอื่นๆ ของหลวงพระบางเช่น ขี้ผึ้ง ครั่ง สีเสียด งาช้าง เกลือ และฝ้าย การส่งสินค้าจากสิบสองปันนามักจะมีพ่อค้าชาวลื้อมาส่งสินค้าที่หลวงพระบาง ซึ่งทางตอนเหนือของหลวงพระบางก็มีชาวลื้ออาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก³

จากการอ้างอิงถึงความเชื่อมโยงระหว่างสิบสองปันนา (ชาวลื้อ) และหลวงพระบาง (ล้านช้าง) ทั้งความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ การค้าขาย ศาสนา ความเชื่อ ที่แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานวัฒนธรรมของชาวไทลื้อแฝงอยู่กับคติความคิด ความเป็นอยู่ของผู้คนในล้านช้างที่กระจัดกระจายอยู่ตามเมืองต่างๆ มีระบบความเชื่อเรื่องผี เช่น ผีเมือง ผีหลวง ผีท้าว ผีปู่ตา รวมถึงในพื้นที่อีสานของประเทศไทย

เต็ม วิชาคณพจนกิจ⁴ เขียนไว้ใน “ประวัติศาสตร์อีสาน” จะเห็นได้ว่าที่จริงสิบสองจุไทยกับลาวเป็นแผ่นดินเดียวกัน และ โพรซ์ แซมล่าเจียก⁵ เขียนไว้ใน “ตำนานไทพวน” ว่าเมืองสิบสองจุไทยมีชื่อคู่กับดินแดนที่ติดต่อกับพม่า เรียกว่า สิบสองปันนา ภาคกลางที่ต่อแดนจีนเรียกว่า เมืองพวน ทั้ง 3 ภูมิภาคนั้นก็ได้อีกต่าง ๆ กัน คือ ชื่อที่เรียกเฉพาะชาวสิบสองปันนา ชื่อว่า ลื้อ พวกสิบสองจุไทยได้ชื่อว่า ผู้ไท ส่วนพวกเมืองพวน ได้

³ ทรงคุณ จันทจร, ผู้แปล, ประวัติศาสตร์ลาว. (กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์, 2551)

⁴ เต็ม วิชาคณพจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2513), หน้า 38.

⁵ โพรซ์ แซมล่าเจียก, ตำนานไทพวน. (กรุงเทพมหานคร: สามัคคีสาร, 2537), หน้า 36.

ชื่อว่า ลาวพวน แต่พูดภาษาไทยและถือว่าเป็นคนไทยด้วยกัน ทั้ง 3 พวก คำว่าลาวพวนพอมายู่ในประเทศไทยในปัจจุบันจึงเรียกว่า ไทพวน

จากการศึกษาภาคสนาม ผู้ศึกษาสังเกตและมีข้อสันนิษฐานถึงวัฒนธรรมที่หล่อหลอมของชาวผู้ไท บ้านภู จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งเดิมบ้านภูเป็นส่วนหนึ่งของเมืองหนองสูง ได้อพยพมาจากเมืองคำอ้อเขียวและเมืองวัง ซึ่งอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงในแคว้นสิบสองจุไทยเมื่อ พ.ศ. 2387 มาจับจองพื้นที่ทำกินตั้งบ้านเรือนอยู่ฝั่งขวาของห้วยบังอี่ เรียกชื่อหมู่บ้านว่า “ไทบังอี่” ซึ่งเชื่อมโยงกับเมืองวัง เป็นเมืองกลุ่มเดียวกับเมืองอ่างเมืองขวาง เป็นชาวไทลื้อจากการกล่าวไว้ข้างและเมื่อ พ.ศ. 2424 ไทบังอี่ จำนวน 20 ครัวเรือนโดยการนำของเจ้าสุโสมบติ เจ้ามหาสงคราม เจ้ากิตติราช เจ้ามหาเสนา พวกนี้มาจับจองพื้นที่บริเวณหุบเขานี้ แล้วเรียกชื่อว่า “บ้านหลุมภู” ข้อสังเกตวัฒนธรรมที่หล่อหลอมความเป็นไทลื้อของชาวผู้ไทในอีสาน คือ

1. ข้อสังเกตของการเรียกสมณะศักดิ์ของพระสงฆ์

ตำแหน่งสมเด็จเจ้าอาวาสธรรม ในเมืองเชียงตุงหรือสังฆราชาผู้เป็นประมุขสงฆ์พิจารณาจากพระภิกษุผู้ทรงพรรษา 50อายุตั้งแต่ 70ขึ้นไปและเป็นผู้มีความรู้ด้านพระธรรมวินัย ทรงวิญญู คุณุณฺณิเป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ตำแหน่งสมเด็จเจ้าอาวาสธรรมที่เรียกตามราชทินนามมีมาแล้วจำนวน 14 รูป นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2309-2541 โดยเรียก ตำแหน่งนี้ว่าสมเด็จเจ้าอาวาสธรรมพระเจ้า องค์ที่14 (องค์ปัจจุบัน) ในนามว่า สมเด็จเจ้าอัครราชาอาวาสธรรมพระเจ้า เขมจารี นริตรญาณมุนีปริยัติโกศลคุณาลังกา

พระครูบา เป็นตำแหน่งทางสงฆ์ในเชียงตุงเป็นคำเรียกพระภิกษุผู้ทรงคุณุณฺณิ มีศีล สมาธิ ปัญญามีพรรษา 20 อายุ 40ปีขึ้นไปจึงจะสามารถเรียกขานว่า ครูบา ตามธรรมเนียมการปกครองคณะสงฆ์ รวมถึงในเขตภาคเหนือก็ยังปรากฏคำว่า ครูบา จนถึงปัจจุบัน ทางด้านทิศเหนือของโบสถ์หลังเดิมของวัดบ้านภู ปรากฏธาตุบรรจุอัฐิของพระสงฆ์ มีจารึกว่า “อัญญา ครู ธรรม” จากการสอบถามชาวบ้านพบว่า ชุมชนบ้านภูยังใช้คำว่า อาชญา (อัญญา) ครู หรือเรียกว่า ครูบา หรือ อาญญาครู หรือ ญาคู เป็นการเรียกขานพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ที่มีอายุและพรรษา สูงเป็นที่เคารพได้รับการยกย่อง ของผู้คนในชุมชน และคณะสงฆ์ การใช้ภาษา ทั้ง ภาษาพูดและภาษาเขียน มีกระบวนการถ่ายทอดจากอดีตถึงปัจจุบัน เป็นการบ่งบอกถึงรากเหง้าของความเป็นกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมเดียวกัน

ภาพประกอบที่ 1 ธาตุอัฐิ อัญญา ครู ธรรม อดีตเจ้าอาวาสวัดบ้านภู

2. ข้อสังเกต พุทธลักษณะ พระประธาน ในโบสถ์ (ลิมเดิม)

ภายในโบสถ์ หลังเดิมของวัดบ้านภู พบพระประธานปูนปั้น ประดิษฐานบนฐานชุกชี (แท่นแก้ว) ประดับลวดลายเครือเถาปูนปั้นแบบพื้นถิ่น พระประธานปางมารวิชัย พระเศียร พระพักตร์และพระวรกายมีลักษณะคล้ายฝีมือช่างพื้นบ้านของชาวไทลื้อ คือก้านพระรัศมีเป็นดอกบัวตูมที่มีลักษณะยืดยาวเกือบจะคล้ายรูปกรวยและพระกรรณขนาดใหญ่และยาน สัญนิษฐานว่าน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากพม่าสกุลช่างมัทเลย์ และผนังยังปรากฏภาพจิตรกรรมเขียนพระพุทธรูปปางนั่งขัดสมาธิเพชร พนมมือถือดอกบัว ประทับนั่ง บนดอกบัว ในการเขียนภาพแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของชาวจีน กรเขียนพระพักตร์ก็ยังคล้ายกับช่างฝีมือพื้นบ้านของชาวไทลื้อ เมื่อมองภาพรวมของพุทธลักษณะทั้งพระประธานและภาพเขียนบนผนัง จะมีความเหมือนพระพุทธรูปในเมืองสิบสองปันนาและเมืองเชียงตุงตลอดจนถึงพระพุทธรูปไม้แกะที่มีลักษณะของฝีมือช่างพื้นบ้าน ที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านพิธีกรรมและความเชื่อในพุทธศาสนา

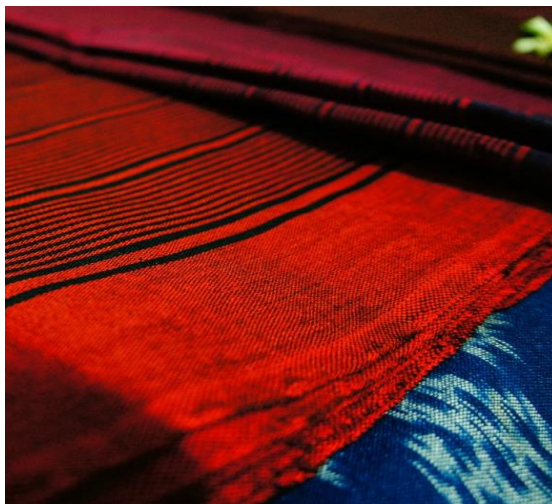
ภาพประกอบที่ 2 พระประธาน และ ภาพเขียนบนผนัง ภายในโบสถ์วัดบ้านภู

ภาพประกอบที่ 3 พระพุทธรูปในเมืองเชียงตุง

3. ข้อสังเกตเครื่องแต่งกายของชาวผู้ไทบ้านภู

ผู้หญิงไทลื้อในสิบสองปันนา ในอดีตจะสวมเสื้อ “ปัด” สีดำและนุ่งซิ่นลายขวางที่เรียกว่าซิ่นดำ โครงสร้างของซิ่นประกอบด้วย 3 ส่วน คือ หัวซิ่น ตัวซิ่นและตีนซิ่น โดยเฉพาะลักษณะตัวซิ่นของชาวไทลื้อ ที่มีความคล้ายคลึงกับซิ่นทิว ของชาวผู้ไท ที่เป็นลายขวาง ซึ่งเป็นกลุ่มชนเดียวในลาวที่นุ่งซิ่นลักษณะนี้ มีความโดดเด่น คือ มีลวดลายริ้วขวางลำตัวของผืนนุ่งเป็นผ้าซิ่นที่เย็บแบบ 2 ตะเข็บ (ภาษาไทยลื้อเรียกว่า ซิ่น 2 ตู) เพราะลายลื่นตัวเกิดจากด้านเส้นพุ่ง โดยใช้ด้ายหลายสีพุ่มสลับกัน ขัดกับด้ายเส้นยืนทำให้เกิด ลวดลายริ้วขาวไทลื้อเรียกว่า ซิ่นตาลือ และยังนิยมใช้เส้นฝ้ายสีดำและสีแดง คล้ายกับซิ่นทิวของชาวผู้ไท ที่ใช้ ฝ้ายหรือไหมสีดำและสีแดงเช่นเดียวกัน แต่ซิ่นทิวจะเย็บตะเข็บเดียวและพบว่าชาวล้านนาที่นุ่งซิ่นขวางที่ เรียกว่า “ซิ่นตาโยน” ซิ่นทิว ถือว่าเป็นซิ่นที่ใช้ในงานมงคลหรืองานพิเศษของชาวผู้ไทในอีสาน ยังปรากฏหัว ซิ่น และตีนซิ่น ตามแบบอย่างโครงสร้างของผ้าซิ่นชาวไทลื้อและชาวล้านนาที่เรียกว่า “ซิ่นตาลือ” (ไทลื้อ) ซิ่น ตาโยน (ล้านนา) ซิ่นทิวหรือซิ่นก่วย (ไทลาว) ซึ่งทั้ง 2 วัฒนธรรม มักจะใส่ซิ่นซ้อนสีขาวเพื่อซับด้านใน

ภาพประกอบที่ 4 ซิ่นทิว ชาวผู้ไทบ้านภู(ภาพโดยภูวดล ศรีเรศ)

ภาพประกอบที่ 5 ซิ่นตา ของชาวไทลื้อ สิบสองปันนา

4. สังเกตจากงานสถาปัตยกรรม (หอแจก)

นอกจากวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันแล้วงานสถาปัตยกรรมที่พบปรากฏอาคารที่มีลักษณะโครงสร้างคล้ายคลึงกันโดยเฉพาะอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อรับใช้พิธีกรรมและศาสนา ทางอีสานเรียกว่า “หอแจก” หรือศาลาการเปรียญ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน เครื่องบนเป็นกระเบื้อง ในอดีตอาจจะใช้กระเบื้องดินขอ การสร้างอาคารเป็นทรง”โรง” โครงสร้างด้านในไม่มีเพดาน ไขว้โครงสร้างแบบซื่อมาต่างใหม่ ใช้ประโยชน์ในการเก็บของหรือเครื่องใช้ในพิธีกรรมและตำแหน่งการตั้งพระประธานจะอยู่ตรงกลางค่อนไปด้านหลังมีการประดับตกแต่งอาคารด้วยตัวสิงห์และนาคซึ่งลักษณะทางสถาปัตยกรรมหอแจกของวัดดงบัง ต.ดงบัง อ.นาตาล จ.มหาสารคาม มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับวิหารของชาวไทลื้อในเมืองสิบสองปันนาและเมืองเชียงตุง

ภาพประกอบที่ 6 หอแจก วัดดงบัง อ.นาตาล จ.มหาสารคาม

ภาพประกอบที่ 7 วิหารวัดหลวง เมืองลา สิบสองปันนา

5. พิธีกรรมเหยา

พิธีกรรมเหยา ซึ่งเกิดจากความเชื่อเกี่ยวกับการดำรงชีวิต ความเชื่อเกี่ยวกับการเจ็บป่วย การประกอบอาชีพ พิธีเลี้ยงผีปู่ตา ทำนองการขับร้องของชาวผู้ไทจะมีสำเนียงและการกล่าวถึงถ่าน เพื่อให้มารักษาโรคของคนในชุมชนเช่นเดียวกับการขับลื้อ ในพิธีรีตองและอันวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกัน

ความเหลื่อมซ้อนทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมาถึงปัจจุบันล้วนแต่เกิดจากการผสมผสาน ความคิด ความเชื่อ ของกลุ่มคน การย้ายถิ่นฐาน การทำมาหากิน ภูมิอากาศ ภูมิประเทศ ตลอดจนถึง ระบบการปกครองแบบกษัตริย์ ความเป็นเครือญาติ การนับถือผีบรรพบุรุษ และแนวคิดทางพุทธศาสนา เป็นกรอบจารีตประเพณี ทำให้กลุ่มคนที่อยู่รวมกันยึดถือและปฏิบัติต่อกันมา สร้างเอกลักษณ์ของตนเอง และผ่องถ่ายวัฒนธรรมให้กับผู้อื่นและในขณะเดียวกันก็รับเอาวัฒนธรรมของกลุ่มอื่นๆ เข้ามาปรับใช้กับความเป็นตัวตนได้อย่างลงตัว การลงพื้นที่ภาคสนามในครั้งนี้ผู้ศึกษาได้มองเห็นประเด็นด้านสังคมและวัฒนธรรมที่มีความเหลื่อมซ้อน มีบางอย่างที่ใช้ร่วมกันจากประเด็นที่สามารถสัมผัสได้ในเวลาที่จำกัด เป็นเพียงข้อสังเกตข้อสันนิษฐาน และการค้นคว้าเอกสารอ้างอิงเท่าที่พอจะนำมาศึกษาได้ ประวัติศาสตร์ การเคลื่อนย้ายกลุ่มคนที่ใช้ภาษา ไต-ไทยและลาว มีวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกันและยังคงใช้ภาษาไทยในการสื่อสารตลอดจนลักษณะสถาปัตยกรรม เครื่องนุ่งห่ม ความเชื่อ อาหาร พิธีกรรมและศาสนาที่แสดงความเป็นไทลื้อ ความเหลื่อมซ้อนในวัฒนธรรมของชาวผู้ไท ของบ้านภู จังหวัดมุกดาหารและชาวลาวกลุ่มอื่นๆ ในอีสาน ของประเทศไทย หวังว่าข้อสังเกตดังกล่าวจะนำไปสู่การค้นพบตัวตน ค้นพบความเป็นไทยมากยิ่งขึ้นและนำไปสู่การศึกษาเพิ่มเติมในอนาคต ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปกร. กำเนิดชนชาติไทยและหลักฐานการอยู่อาศัยของกลุ่มชนในประเทศไทย.

กรุงเทพมหานคร :บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์. 2548.

จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำว่า สยาม ไทย ลาว และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ.

กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. 2519.

ทรงคุณ จันทรจร. ผู้แปล. ประวัติศาสตร์ลาว. ภาพสินธุ์: ประสานการพิมพ์. 2551.

เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2513.

โพธิ์ แชนล่าเจียก. ดำนานไทพวน. กรุงเทพมหานคร: สามัคคีสาร. 2537.